

Földrajzi névgyűjtés = történelemkutatás

A magyar középkorral foglalkozó történészek és régészek régi vágya, hogy rögzítsék az oklevelekben feltűnő települések földrajzi koordinátáit, a föld felszínén talált leletek – leginkább cserépedény-töredékek – alapján egy-egy elpusztult falu, prédium helyét. E célt szolgálják az ú. n. történeti földrajzi sorozatok, a múlt században Csánki Dezsőé, a két világháború között a „Település- és népiségtörténeti értekezések” kötetei, napjainkban Györffy Györgyé, míg a régészek munkáját a Magyarország régészeti topográfiája eddigi 9 kötete bizonyítja. Ezek mellett számos kisebb kiadvány, dolgozat igyekezett eddig is egy-egy tájegység írott vagy régészeti adatait helyhez kötni, segítségül hívva a régi térképek, a viszonylag friss helységnévtárak, s természetesen a földrajzi nevek nyújtotta lehetőségeket. Míg az előbbieket jól-rosszul, de akár évszázadokra előre tekintve is megőrizhetik a levéltárak, a múzeumok, s ha durva beavatkozás nem történik, akár maga a föld felszíne is, a földrajzi nevek gyors változására, pontosabban eltűnésére legyen elegendő felhozni Pesty Frigyes 1864-es adatgyűjtésének mai, helyszíni ismeretét. Éppen ezért kell megdicsérni minden olyan kezdeményezést a kutatásban résztvevőktől a megjelentetést biztosító kiadókig bezárólag, amelyek az egykori Magyarország évszázadokon át változásban lévő, ám napjainkra kihaló földrajzi névanyagának összegyűjtését és használatát célozza meg. A dicséret főképp azokat az elkötelezett névtanosokat illeti meg, akik a helyszíni gyűjtőmunkát nemcsak szervezik, de maguk is részt vesznek benne, s az így egybeszemeltetett anyagot még akkor is feldolgozzák, ha a nyomtatott közlés reménye oly távoli. Nos, ezen utóbbi névtanosok sorába tartozik Kálnási Árpád, s tanár kollégái: Sebestyén Árpád és Jakab László a KLTE-n, akik vállalkoztak arra, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megye szatmári részének földrajzi névanyagát összegyűjtsék, egybeszerkesszék és megjelentessék. Ezzel azonban csak a megye 1/3-a van feldolgozva, a beregi, de különösen a szabolcsi részek hasonló jellegű kutatása gyakorlatilag MEZŐ ANDRÁS kötete (A Baktalórántházi járás földrajzi nevei. Nyíregyháza, 1967) óta áll. Magam a földrajzi névtárak hasznosításának történeti szempontjait szeretném kiemelni az itt bemutatott kötetek kettejének (JAKAB LÁSZLÓ–KÁLNÁSI ÁRPÁD, A nyírbátori járás földrajzi nevei. Nyírbátor, 1987; KÁLNÁSI ÁRPÁD, A Mátészalkai járás földrajzi nevei. Mátészalka, 1989) alapján. A választás azért esett erre a két kötetre, mert mostani kutatási területem, a középkori Szabolcs megye településtörténete a peremeken érintkezik a közölt névanyaggal. Lássuk tehát néhány példán keresztül, milyen segítséget adhat a földrajzinév-gyűjtés a

történelemtudománynak, egy szűk keresztmetszetet, a települések helyhezkötésének a lehetőségeit vizsgálva meg.

1. A Gutkeled nb-iek 1312. évi osztozásakor tűnik fel Apáti falu (v. *Apaty* Anjouoklt. III, 213. reg.), amelyet Dorog unokái (a Diószegi és a Székelyhídi cs. ősei) közösen birtokolnak. A falut Túrzsámszon (Bihar m.) és Remetekútfő között sorolják fel, de mivel ez utóbbi szabolcsmegyei birtok fekvése ismeretlen, tanácstalanok voltunk mindaddig, amíg egy újabb adat fel nem bukkant. Annyi bizonyos volt, hogy ez az Apáti nem lehet azonos a megyében található másik két Apátival, mivel azok jól helyhez köthetők (az egyik Vas megye határába olvadt, a másik Kopócs-Apátival azonos). A leleszi konvent határjáró irataiban 1464-ből említenek egy peres földet, amelyről elmondják, hogy az Petri birtok és Apáti prédiom, nemkülönben Fehértó határai között található (*litigossae t-e inter p-nes Petri et pr. Apathy, nec non p-nem Fejertho* LO Metales Szabolcs nro. 24). Pócspetri határában Apáti földrajzinév nem maradt fenn, de éppen a kérdéses helyen, Ófehértó irányában rögzítették Pesty ma is élő adatát: *Kápolna, Kápolna-dűlő, Kápolna domb, Kápolnatanya* (Jakab-Kálnási, 395), ami még ráadásul többletinformációt is nyújt az írásos forrásokhoz képest: a XIV. században pusztává vált falunak kisméretű temploma, kápolnája is volt.

2. A F. IX/4, 680: *Dustruk* falujának (1373) olvasatát *Dusnuk*-ra javította és a Jakab-Kálnási alapján helyhez kötötte (290–1: *Dusnok, Dusnoki dűlő* Nyírmihálydi határában) SOLYMOSI L., In: Doctor et apostol. Szent István tanulmányok. Bp. 1994, 270. Apáti is, Dusnok is a Gutkeled-nemzetség (nyír-)adonyi monostorának a tartozéka lehetett.

3. 1329-ben tűnik fel Kisdérzs birtok Szatmárban (*p. Kyusders in C-u de Zothmar* Zichy I, 323), míg ugyanaz – mint prédiom – Szabolcs megyében (1424: *pr. Ders voc. in C-u de Zabolch exist.* Uo. VIII, 206). Ám ahhoz, hogy biztosak legyünk a kettő azonosságában, össze kellett gyűjteni mindkét megye Derzsre vonatkozó adatait. A birtoklástörténet alapján kiderült, hogy volt még egy Derzs Szabolcsban, a Hortobágy területén Ohattól Dk-re, míg két másik Szatmárban (a mai Nyírdérzs, és egy elpusztult falu Kisvarsány határában). A mi Kisdérzsünk, a negyedik Derzs 1372-ben Mihályival és Micskével együtt szerepel (Kállay II, 1694., 1696. Reg.). Nos, az előbbi határában rögzített Derzsről már Pesty adatközlője is azt írta: „neve nem tudatik”. Jakab-Kálnási alapján (290) viszont mi most már tudjuk, hogy e földrajzi név mögött rejtőzik a Gutkeled nb-i Szakolyi és Rakamazi családok Kisdérzs faluja.

4. Régóta sejtettem-sejtettük Mező tanár úrral együtt, hogy valami nem valós Maksay Ferenc ama kijelentése mögött, miszerint Laskod falu alatt egy igen hosszan elnyúló birtoktestet kell értenünk. A Kántor-uradalomra vonatkozó középkori oklevelek kicédulázása ezt mégjobban megerősítette

bennem, hiszen lépten-nyomon Laskod és (Kántor-)Jánosi közelségére utaló adatokkal találkoztam, míg a mai Laskod község ettől jóval északabbra, vagy 10–12 km-re fekszik légvonaltan. A két, Szabolcs megyében fekvő Laskodra vonatkozó birtoklástörténeti adatok szétválasztása után 1312-ben feltűnő Laskod [*Jo. F. Abraam de Lo(s)kod*] Anjouoklt. III, 330. reg. helyét Kálnási alapján (Kálnási 1989, 134: *Luskod-tag*) rögzíthettük a kántorjárási határba. Pesty forrása még tudta, hogy elpusztult középkori faluról van szó, mi is utólag a fejünkre üthettünk, hiszen innen vette egyik előnevét a szomszédban lakott Vay-familia.

5. A leleszi konvent levéltára őrizte meg Nádastelek, Pazarnyír és Tiburcuta birtokok nevét a középkorból (1417: *p. Nadastelek, Pazarinyr et Tyburcsuta in Szabolcs C-us exist.* LO Stat. P. 2). Az oklevelet Csánki D. is ismerte, de e birtokokat – valójában pusztákat – elhelyezni nem tudta. Az 1417. évi oklevél szerint Perényi Miklós, a Nagytárkányiak és az Agárdiak (Zemplén m.) iktatták be magukat e birtokba. Szerencsére egy másik, 1438-as oklevél (LO AA. nro. 3) szerint az utóbbiak tiltakoznak az ellen, hogy az ő régi (! éppen 21 éve birtokolt), Szabolcs megyében fekvő pusztájukat a császári (Szatmár m.) nemesek elfoglalják és használják. Ennek a nyomán néztünk körül a földrajzi névtárban, s eredményeképp Nádastelkét a nyírgyulaji és nyírcsászári határra (Jakab-Kálnási 98: *Nádas, Nádas-dűlő*), Pazarnyírt a kántorjánosiba (Kálnási 1898, 138: *Pazarnyi* [!]) rögzíthettük. *Tiburcuta* helyhezkötése még várat magára.

Úgy gondolom, a fenti példák meggyőzhették hallgatóimat arról, miért is üdvözölte a történész mindegyik Jakab-Kálnási-Sebestyén kötet megjelenését kitörő örömmel. Bár lenne erő és energia a BGyTF Magyar Nyelvészeti Tanszékének oktatóiban és hallgatóiban a folytatás kivitelezésére! S vajon ki fogja a középkori Szabolcs megye ma Hajdú-Biharba eső területén e munkát elvégezni? Van tehát tennivaló, de mivel a már megjelent kötetek summázatának, nyelvészeti szempontú tudományos összegzésének, azaz KÁLNÁSI ÁRPÁD: Szatmári helynévtípusok és történeti rétegződésük. könyvének megjelenése ünnepi alkalmából jöttünk össze, megadom a szót első előadóknak, dr. Sebestyén Árpád egyetemi tanár úrnak, hogy tartsa meg előadását.

NÉMETH PÉTER